

Анатолій ТКАЧЕНКО, д-р філології, проф.

ORCID ID: 0009-0005-1268-1696

e-mail: anatolijtkacenko58@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

Софія МАЛАХІВСЬКА, студентка 4-го курсу

e-mail: lada.face92@gmail.com

Київський національний університет
імені Тараса Шевченка, Київ, Україна

ТЕОРЕТИК І ПРАКТИК ПЕРЕКЛАДУ. ВІЗУАЛІЗАЦІЯ ПОЕЗІЇ. ШТРИХИ

Вступ. *Про нього багато написано, нові акценти в оцінку поетичної миття і вченого внесено і в довідкові ресурси. Мета статті – додати нових штрихів до вивчення діяльності теоретика і практика перекладу, а також до візуалізації деяких його поетичних текстів, зокрема із записами голосу автора-виконавця.*

Методи – загальнонаукові (аналіз–синтез–прогноз), філологічний, історико-літературний, компаративістський, інтермедіальний; застосовано також елементи наукової полеміки, есеїстичного стилю.

Результати. *Стаття складається з трьох частин. У першій форматованій "стаття в статті" подано текстуальну частину творчої презентації студентки 4-го курсу ННІФ Софії Малахівської "Максим Рильський як теоретик перекладу". У другій частині внесено два нові штрихи до теми "Рильський – практик перекладу": адекватність відтворення вірша Янки Купали "А хто там іде?" та полемічного духу сонета словацького поета Гведослава, ідеологічно чіткої відповіді на агресивний памфлет Пушкіна, що виправдовував придушення царськими військами польського національно-визвольного повстання 1830 року й накликав нові бурі на "слов'янське море". Третю частину присвячено інтермедіальному втіленню творів поета мовою синтезу мистецтв. Тут долучаються проблеми рецептивної естетики. Наведено приклади візуалізації п'ятьох віршів М. Рильського та колізій, що супроводжували їх творення. Візуалізацію необхідно використовувати у викладацькій практиці задля поживлення класики, наближення її до сердець нових поколінь.*

Висновки. 130-літній ювілей нашого класика став доброю нагодою поговорити про найкраще, ним створене, зрозуміти й компроміси, на які мусив іти не лише заради виживання, а щоб далі творити естетично найкраще. Так, у вірші "Троянди й виноград" поет прагнув ілюструвати положення античної калокагатії, поєднавши її зі сковородинським ученням, про природжену діяльність та з соуреалістичним плакатом. Не поєдналося. Не відображено третій Сократів чинник, найголовніший і нині: крім красивого і корисного, – моральне. Можна знайти цьому й історичні оправдання. 1955. Два роки по смерті Сталіна, нове розпалювання гонки озброєнь, витягування жил із робітників, селян та інтелігенції. І намагання старшого поета, активізувавши пам'ять неокласика, змалювати антично-сковородинсько-"нашу" ідилію, повернути читачів на нове осягнення краси світу.

Ключові слова: українська література, теорія і практика перекладу, Максим Рильський, адекватність перекладу, рецепція, візуалізація, артистизм.

Вступ

Масштаби творчості Максима Рильського, як оригінальної, так і перекладацької та перекладознавчої, мово- й літературознавчої, вражають. До теорії він ішов через практику, до глибокого знання й шанування мови – від природного сільського дитинства й оточення, постійно збагачуваного працею "що в творчість перейшла". Про нього багато написано, нові акценти в оцінку постаті митця і вченого внесено і в довідкові ресурси, зокрема у Вікіпедію. Наша мета – додати нових штрихів до вивчення діяльності Рильського як теоретика і практика перекладу, а також до візуалізації деяких його поетичних текстів, зокрема із записами голосу автора-виконавця.

Методи

Загальнонаукові (аналіз–синтез–прогноз), філологічний, історико-літературний, компаративістський, інтермедіальний; застосовано також елементи наукової полеміки, есеїстичного стилю.

Результати

Щодо теорії перекладу, то досить згадати бодай підсумкову книгу, видану за 9 років по відходу автора (Рильський, 1975). Тему "Максим Рильський як теоретик перекладу" цікаво

опрацювала 4-курсниця ННІФ (ОП "Літературна творчість, українська мова і література та англійська мова") Софія Малахівська, створивши відповідну презентацію. На жаль, формат цієї статті не дає змоги показати візуальну частину презентації, тож доводиться обмежитися текстовою частиною, яку публікую нижче скорочено.

[...] Рильський займався перекладами з 1920-х років до останніх місяців свого життя. Він перекладав з усіх слов'янських мов, німецької, англійської, іспанської, єврейської, норвезької, вірменської та багатьох інших. Загалом Рильський переклав з 13 мов понад чверть мільйона рядків поезії.

[...] Рильському належить понад 50 книг перекладених творів. Рильський-перекладач займає почесне місце серед найвидатніших перекладачів не лише в українській, а й світовій літературі.

Свої перші переклади Максим Рильський опублікував 1919 року в збірці "Гомін і відгомін". У ній, крім авторських віршів, були переклади творів Анрі де Реньє, Валерія Брюсова, Ван-Лерберга, Поля Верлена, Стефана Малларме, Моріса Метерлінка, Адама Міцкевича, Афанасія Фета.

Найчастіше Рильський-перекладач звертався до поезії слов'ян. Працюючи над власними перекладами та редагуючи переклади інших авторів, митець відзначав доконечну необхідність українських перекладів. У статті "Про Адама Міцкевича" він зізнається: "Бувають поети, які супроводять нас усе життя. Таким поетом був і є для мене Адам Міцкевич". Протягом кількох десятиліть він працював над перекладом "Пана Тадеуша" (перші уривки з'явилися друком 1925 року). Крім того, він переклав 31 сонет А. Міцкевича, 5 балад, поему "Конрад Валленрод", уривки "Поминок". [...], а також близько сорока сонетів та балад і кілька ліричних віршів.

Переклад "Пана Тадеуша" залишається одним із найкращих у світовій літературі й дотепер. Поет працював над ним понад 40 років: розпочав 1923-го, вперше видав 1927-го, переробляв і вдосконалював до останнього року життя. У листі до М. Зерова від 4 квітня 1923 року він відповідає на запитання свого адресата щодо перекладів з Міцкевича: "У мене їх ще

нема, а це тільки мрія моя перекладать "Пана Тадеуша", з котрим зв'язано для мене багато любих спогадів. Я думаю, що на українськ[ій] мові "П[ан] Тад[еуш]" звучатиме натуральніше, ніж по-російському: цілих перекладів не читав, але якось прочитав Меїв переклад одної глави, досить зручний... але де ж добродушний аромат Міцкевича? Зовсім згубився. Перекладання "Пана Тад[еуша]" вимагає, на мій погляд, може, ще більшої майстерності, ніж його сонети. Треба власне зберегти аромат, у котрому – все" (Рильський, 1983–1990, т. 7, с. 139).

Рильський перекладав також поезії Юліуша Словацького ("Кулик", "Рим", "Гімн", "Гробниця Агамемнона", "Мій заповіт", "У Швейцарії", поему "Беньовський" (разом з Є. Дроб'язком)). Творчості Ю. Словацького він присвятив статті "Дні поета в місті поета", "Полум'яний геній", "Юліуш Словацький и украинская поэзия", зробивши тонкі уваги щодо стилю польського поета, його "примхливої і своєзвичної" пунктуації, яка є, за його виразом, "великої сили художнім засобом" (Рильський, 1983–1990, т. 6, с. 441).

Переклав Максим Рильський і окремі твори Антонія Сови, Кароля Бжозовського, Марії Конопницької, Казимежа Тетмайєра, Леопольда Стаффа, Владіслава Броневського. Рильський-перекладач дуже часто невіддільний від Рильського-вченого. Це виявилось і в його стосунках з Юліаном Тувімом – вони були особисто знайомі, обмінювалися творами і перекладами. Рильський редагував "Вибрані поезії" Тувіма, до яких написав передмову "Слово про поета" (1963). Дуже високо він оцінював перекладацьку майстерність польського поета. В перекладацькій спадщині Рильського – 35 творів Тувіма; серед них – ліричні вірші ("Птах", "На балконі", "При округлому столі", "Нема краю"), гумористичні ("Пташині плитки", "Окуляри", "Гаврик", "Іде Гриць") уривки з поеми "Польські квіти" та ін.

"У польській мові, – писав Рильський, – з її постійним наголосом дуже важко, взагалі кажучи, дати послідовну передачу російського, українського та білоруського силаботонічного вірша, а також чергування жіночих і чоловічих закінчень. Для чоловічих закінчень придатні лише односкладові

польські слова. Проте один з найвидатніших поетів і перекладачів нашого часу, покійний Юліан Тувім, дав у своєму перекладі "Мідного вершника" – може, він тільки один і був на це здібний – приклад, що можна розв'язати і це, здавалось би, нерозв'язне завдання" (Рильський, 1983–1990, т. 6, с. 279).

[...] Г. Д. Вервес у книзі "Максим Рильський у колі слов'янських поетів" пише, що Тувім для Рильського стояв в одному ряді з найвидатнішими поетами сучасності, був близьким за деякими творчими засадами (їх єднав зокрема, інтерес до античних мотивів) – при несхожості темпераментів, ставлення до експериментів зі словом. Рильський чітко визначив "творчу домінанту" поезії Тувіма: "З такою ж силою, з якою ненавидів Тувім потворність життя, любив він красу життя... Ця повнота життєвих радощів, від яких майбутній поет аж захлинався, іскрами розбризкана в усій його творчості, а сконденсована вона в одному, скажу так, нюховому образі: щастя пахне кавою ("Запах щастя"). Звести ціле море різних і різноманітних почувань до одної промовистої деталі – в цьому видно справжнього художника" (Рильський, 1983–1990, т. 6, с. 456).

[...] Максим Рильський переклав кілька зразків сучасної йому болгарської поезії: "Периотравневу пісню" Г. Жечева, два вірші Крума Кюлявкова – "Помста" і "Розстріл", "Вітчизну" Д. Овадії, "Вперед: Марш сільської молоді" С. Румянцева, "Гладіатор" Х. Смирненського. [...] Рильський досить сумлінно, з притаманною йому майстерністю передає "дух" і стильові особливості оригіналів. Але "периотвори", на жаль, не належать до шедеврів болгарської поезії. Це типово соцреалістичні зразки – водночас банальні та патетичні, декларативні та ідеологічно цілеспрямовані. І перекладач змушений був передавати штампи, якими насичена соцреалістична "громадянська" лірика.

Найцікавішим з болгарських поетів, до творчості яких звертався Рильський-перекладач, був, безперечно, Христо Смирненський (1898–1923 рр.) Багатьом творам Смирненського притаманна яскрава романтична образність, піднесено-емоційна лексика, полум'яна пристрасність.

Немало Максим Рильський переклав з письменників та поетів-сучасників [...]. Серед них білоруські, грузинські,

вірменські, молдавські, литовські, латиські, єврейські та цілий ряд інших авторів.

За редакцією Миколи Бажана [...] вийшли "Вибрані твори" славного грузинського поета Акакія Церетелі. Названа збірка вибраних творів Церетелі містить сім перекладів Рильського.

1940 року "Держлітвидав УРСР" видав "Поезії" визначного грузинського поета і громадського діяча Симона Чіковані, який перебував у дружніх стосунках з Миколою Бажаном і допомагав йому в роботі над перекладом "Витязя в тигровій шкурі". Серед перекладачів цієї збірки – Максим Рильський, якому належать переклади чотирьох поезій.

Одним із найкращих перекладів Максима Рильського є переклад з староруської (стародавньоукраїнської) на сучасну українську мову "Слова о полку Ігоревім" – найвідомішого шедевру нашого народу. Цей переклад, що з'явився 1938 р. у зв'язку з відзначенням 750-річного ювілею від часу появи знаменитої пам'ятки, спочатку друкувався в уривках, а в 1939 р. був повністю опублікований окремою книжкою. У цьому перекладі блискуче передані чарівність і краса оригіналу, збережена сутність його образів і своєрідний колорит мови.

Протягом 1927–1930 рр. київське видавництво "Сяйво" випустило повну збірку творів Джека Лондона в 9-ти томах, за редакцією Освальда Бургардта. Том 3 містив "Південноморські оповідання" Джека Лондона, які переклали Іван та Максим Рильські ("Дім Мануї", "Китів зуб", "Маукі", "Атю їх, атю!", "Поганин", "Страшні Соломонові острови", "Неминуча біла людина", "Маккоїв нащадок"). Том 18 містив збірку оповідань "Храм гордоців" у перекладі Івана Рильського та Мері Грей ("Храм гордоців", "Кулау-прокажений", "Прощай, Джеку!", "Алога Ое", "Чун А-Чун", "Шериф Кони").

1928 р. в перекладі Івана та Максима Рильських "Книгосілка" окремо видала збірку оповідань Джека Лондона за назвою "Фуатинські чорти". 1929 р. "ДВУ" теж окремо видало збірку оповідань "Храм гордоців" у перекладі Івана Рильського та Мері Грей.

Знаменитий пригодницький роман шотландського письменника др. пол. XIX ст. Роберта Люїса Стівенсона "Острів скарбів"

уперше був надрукований у київському "Слові" 1929 р. і перевиданий 1957 р. в перекладі Сергія Буди, вірш у тексті роману "Незважає на читачеві" переклав Максим Рильський.

Тут доречно згадати і першу публікацію перекладу Максимом Рильським трагедії "Король Лір" Вільяма Шекспіра: 1939 р. щорічний київський збірник "Радянське літературознавство" розміщує на своїх шпальтах уривок з цієї трагедії у перекладі Рильського. А повний текст перекладу Максимом Рильським Шекспірової трагедії "Король Лір" був уперше опублікований окремих виданням 1941 року.

Праця над перекладами новел видатного німецького поета Георга Гайма, виданих 1925 р. в київському "Слові", об'єднала в цьому виданні таких блискучих стилістів, як Максим Рильський, Освальд Бургардт і Віктор Петров. Декілька віршів Йоганна-Вольфганга Гете в перекладі Максима Рильського були опубліковані у першому та другому випусках книжки "Бетховен. Збірка пісень". Переклад віршованої казки Гете "Рейнеке Лис" за редакцією Максима Рильського з'явився в 1937 році. Публікувалися й інші переклади Максима Рильського німецьких поетів: вірш Крістіана Геллера "Про смерть", вірш П. Гаугвіца "Покора", вірш Ф. Гагедорна "Старенька", вірш М. Клавдіуса "Смерть і дівчина", вірш Генріха Гайне "Двійник".

Соціальні романи популярного сучасника тієї епохи німецького письменника першої пол. ХХ ст. Бернгарда Келлермана публікувалися в різних українських видавництвах. Найвідоміший його роман "Тунель" був виданий у харківській "Книгоспілці" 1927 р. в перекладі Максима Рильського. 1926 року в Харкові "Книгоспілка" видала трагедію "Король бавиться" Віктора Гюго в перекладі Максима Рильського, яку було перевидано там само 1931 р. Тоді ж харківсько-київська філія "ЛіМу" видрукувала одним виданням трагедії "Король бавиться" та "Ернані" в перекладі Максима Рильського. У виданому харківською "Книгоспілкою" багатотомнику "Творів" Гі де Мопассана (1927–1930) томи 2-5 виходять 1928 р. і, зокрема, том 4 ("Оповідання") містить і переклади Максима Рильського. Там само 1928 р. поза межами багатотомника окремо було

видано збірку "«Дім Тельє» та інші оповідання" в перекладі Петра Чикаленка і Максима Рильського.

Надзвичайно цінним виданням 1928 р. (Київ: "Сяйво") є переклад "Роману про Трістана та Ізольду" у виконанні Максима Рильського, здійснений з переказу сучасною французькою мовою давньофранцузького тексту поеми про Трістана та Ізольду видатним філологом-медієвістом Жозефом Бедьє, який підготував критичне видання цього твору 1900 р. "Жозеф Бедьє написав реконструктивний роман сучасною французькою мовою, з деяким повівом старовини. Я, готуючи до другого видання свій переклад цієї книжки, подекуди вилучив деякі елементи надмірної архаїзації мови, а також окремі суто українські слова та звороти, які дивно бачити в перекладі французького твору. Загалом же вважаю, що певна старовинність лексики, стилю, синтаксису в працях такого типу – не тільки право, але й обов'язок перекладача" (Рильський, 1983–1990, т. 8, с. 166).

Наприкінці 1920-х – на початку 1930-х років "ДВУ" видало низку творів великої форми французьких авторів. Зокрема, науково-фантастичні романи Жоржа Тудуза: 1928 р. – роман "Людина, що збудила вулкани" в перекладі Максима та Івана Рильських, 1930 р. в "ДВУ" вийшли й інші романи сучасних французьких письменників. Зокрема, роман "Кінець однієї епохи" (в перекладі Івана Рильського) Клода Ане, твори якого згодом послужили сценарієм для голлівудських фільмів 1957 і 1968 рр.

У перекладі Івана Рильського в Києві "Книгоспілка" опублікувала наприкінці 1920-х рр. роман Проспера Меріме "Хроніка з часів Карла IX (Варфоломійська ніч)". За спогадами Г. П. Кочура, ще 1921 р. група київських поетів почала працювати над антологією французької поезії XX ст., але ця праця не була завершена. 1924 р. вийшла окремою книжкою тільки вступна стаття до цієї антології М. Я. Калиновича під назвою "Шляхи новітньої французької поезії". Пізніше, в 1928–30 рр. за редакцією С. В. Савченка та М. К. Зерова готувалася до видання антологія нової французької поезії – від "романтичного декадансу" (Теоділь Готьє, Ж. де Нерваль) до останніх днів, але вже підготовлена книга не вийшла друком.

До антології мали увійти й переклади Максима Рильського. Тут, за висловом Г. П. Кочура, "М. Рильський змагався з Зеровим у відтворенні сонетів Ередія, перекладав Верлена і Реньє" (Рильський, 1985, т. 10, с. 84). Зокрема, для цієї нездійсненої антології французької поезії Максим Рильський переклав такі вірші П. Верлена: "Пісня невинних", "Мистецтво поетичне", "Каспар Гаузер співає", такі вірші А. де Реньє: "На узбережжі", "Я бачив королів, що втратили корони...", а також вірші Т. Готьє ("Що говорять ластівки", "На лагунах", "Тюльпан"), С. Малларме ("Морський вітер"), Ж. М. Ередія ("Кентаври втікають"), Ж. Рішпена ("Малюки"), А. Самена ("Сузір'я", "Плугатар"), Ш. ван Лерберга ("Із пісень Єви"), М. Метерлінка ("Теплиця", "Із п'ятнадцяти пісень"), Ф. Мазада ("Вінок Діонісові", "Тінь"). Ф. Жамма ("Дитина розглядає календар"), а ще вірші Д. де Жіранден, Ш. Ласайї та ін.

У середині 1920-тих років на хвилі українізації всі театральні та оперні вистави мусили мати виключно україномовний репертуар. Максим Рильський впродовж 1934–1950 років (з перервою на роки війни) офіційно виконував обов'язки завіта Київської опери. Йому належать близько 20 перекладів чи редакцій перекладів лібрето класичних опер та лібрето для театру оперети.

Великий творчий досвід і енциклопедичні знання Рильського лягли в основу низки статей, виступів, відгуків, присвячених як загальним проблемам теорії перекладу, так і прикладним (усього близько 40 публікацій).

Рильський зажив слави непересічного майстра художнього перекладу. Окрім цього, митець присвятив велику кількість критичних статей питанням теорії й практики перекладу. Для нього, як і для багатьох перекладачів радянського періоду, важливими були точність змісту, велика увага до форми твору. Для Максима Рильського зміст був пріоритетнішим за форму, та це не завадило його перекладам бути неймовірно кольоровими та лексично багатими.

Ця презентація, текстуальну частину якої тут подано скорочено, візуально значно виразніше й показовіше висвітлює не тільки заявлену тему "Максим Рильський як теоретик перекладу" а й звертається до його творчої практики (повністю

див: Малахівська, 2025). Саме тому й тут збережено основні її позиції для відчуття живого подиху історії, як і того, що можна вишукати самостійно в 20-томному зібранні творів М. Рильського та у використаних студенткою джерелах. Саме тому й подаю їх тут, а не наприкінці статті, оскільки на них (окрім 20-томника М. Рильського) немає посилань у тексті презентації. Не змінюю й нумерації та не пристосовую списку джерел, на які немає посилань, до нових публікаційних вимог: нехай це буде публікацією в публікації: 1. *Стріха М., Український переклад і перекладачі: між літературою і націєтворенням*. Київ. Дух і Літера, 2020. 520 с.; 2. *Народна творчість та етнологія. № 2 / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. Київ, 2020; 3. *Народна творчість та етнографія. № 3 / НАНУ, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. Київ, 2005; 4. *Рильський, М. Переклади / Упоряд. І. Скакун; передм. К. Москальця*. Київ, Укр. пропілеї, 2016. 592 с.; 5. *Руда, Т. Грані великого таланту: Максим Рильський – поет, перекладач, учений. Монографія / НАН України, ІМФЕ ім. М. Т. Рильського*. Київ, 2017. 144 с. 6. *Рильський, М. Збір. тв. У 20-ти томах. Т. 14*. Київ: Наук. думка, 1986. 7. *Рильський, М. Збір. тв. У 20-ти томах. Т. 19*. Київ: Наук. думка, 1988. 8. *Рильський, М. Мистецтво перекладу. К.: Рад. письменник, 1975. 342 с. Коломісць, Л. Український художній переклад та перекладачі 1920–30-х років*. Вінниця: Нова Книга. 360 с. 9. *Кочур, Г. Етапи розвитку (Французька література в українських перекладах) // Кочур, Г. Література та переклад: Дослідження. Рецензії. Літературні портрети. Інтерв'ю / Упоряд. А. Кочур, М. Кочур; передм. І. Дзюби, Р. Зорівчак. К. Смолоскип, 2008. Т. 1.; 10. Творчість Максима Рильського – Олександр Білецький – Тека авторів – Читиво. Читиво. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Biletskyi_Oleksandr/Tvorchist_Maksyma_Rylskoho/*

Наступну частину статті присвячую висвітленню лише двох штрихів до теми "Рильський – практик перекладу". Не заглиблюючись у питання перекладності/неперекладності, досі висвітлене в багатьох статтях, зокрема й у моєму підручнику (Ткаченко, 2025, с. 17–23), скажу тільки, що аргументів на користь як "перекладацького песимізму", так і "перекладацького оптимізму" накопичилося в дослідників чимало. Неможливо

адекватно перекласти, наприклад, паліндроми, специфічні реалії культури, назви національних страв, певних одиниць виміру, етимологічно глибоку словогру тощо. Але, з другого боку, є перекладацькі компенсації, переспіви, одомашнення, інші засоби та способи "віддалитися, щоб наблизитись", котрі уможливають відчуття "духу а не букви" оригіналу. Але є й варіанти майже підрядкового перекладу, що не спотворює ні "духу", ані "букви".
Ось один із них:

Янка Купала

А ХТО ТАМ ІДЗЕ?

А хто там ідзе, а хто там ідзе
У агромністай такой грамадзе?
– Беларусы.

А што яны нясуць на худых
плячах,
На руках у крыві, на нагах у
лапцях?
– Сваю крыўду.

А куды ж нясуць гэту крыўду
ўсю,
А куды ж нясуць напаказ
сваю?
– На свет цэлы.

А хто гэта іх, не адзін
мільён,
Крыўду несць наўчыў,
разбудзіў іх сон?
– Бяда, гора.

А чаго ж, чаго захацелась ім,
Пагарджаным век, ім, сляпым,
глухім?
– Людзьмі звацца.

(Купала, 2025)

Переклад

Максима Рильського

А ХТО ТАМ ІДЕ?

А хто там іде, а хто там іде,
Яка то громада велика гуде?
– Білоруси.

А що вони несуть на худих
плечах,
На руках у крові, на ногах у
постолах?
– Свою кривду.

А куди ж несуть вони кривду
всю,
А куди ж несуть показати
свою?
– У світ цілий.

А хто ж ото іх, не один
мільйон,
Кривду вчив нести, розбудив
іх сон?
– Біда, горе.

А чого ж, чого захотілось їм,
Їм, погордженим, їм, сліпим,
глухим?
– Людьми зватись.

(Рильський, 1983–1990,
т. 6. с. 177)

Як бачимо, не минув перекладач *"ані титли, / Ніже тії коми"* (Шевченко, 2003, с. 352). І притому щонайточніше передав стражденний дух оригіналу. Цьому сприяла і близькість лексичного корпусу двох споріднених мов. Щоправда, часом така близькість може обернутися підводними рифами, зокрема так званими псевдодрузями перекладача – міжмовними омонімами. Але не в цьому випадку, який назавжди лишається класичним взірцем точного перекладу.

Другий штрих – переклад із Гвездослава. Спочатку – про підтекст надзвичайно актуальної досі колізії. Гвездослав відповідає в своєму сонеті Пушкіну на його послання "Клеветникам России". Те послання було адресоване членам французького парламенту, які вимагали вжити санкцій до Росії за придушення польського національно-визвольного повстання 1830-го року за відновлення незалежності Польської держави від Російської імперії. Французькі парламентарі вимагали подати збройну підтримку повсталим. Послання "Клеветникам России" довге, відверто вороже, але для контексту – кілька цитат: *"О чем шумите вы, народные витии? / Зачем анафемой грозите вы России? / Что возмутило вас? волнения Литвы? / Оставьте: это спор славян между собою [...] Кто устоит в неравном споре: / Кичливый лях, иль верный росс? / Славянские ль ручьи сольются в русском море? / Оно ль иссякнет? вот вопрос. [...] Иль русского царя уже бессильно слово? / Иль нам с Европой спорить ново? / Иль русский от побед отвык? / Иль мало нас? Или от Перми до Тавриды, / От финских хладных скал до пламенной Колхиды, / От потрясенного Кремля / До стен недвижного Китая, / Стальной щетиною сверкая, / Не встанет русская земля?.. / Так высылайте ж нам, витии, / Своих озлобленных сынов: / Есть место им в полях России, / Среди нечуждых им гробов"*. (Підкреслення мої – А. Т.)

На цей памфлет, просякнутий імперською ідеологією зневажливою як до парламентаризму, так і до "братів-слов'ян", словацький поет відповідає своїм 28-им сонетом у Збірці "Криваві сонети". Відповідає гідно й виважено, до того ж так, щоб "старший брат" не "втратив обличчя". Ось ця відповідь у перекладі Максима Рильського:

*Ти помилився, Пушкіне великий,
в роздратуванні мовлячи сліпим,
що в руськім морі злитися однім
повинні всі слов'янські наші ріки,*

*а коли ні, то висохнуть навіки.
Сама природа поглядам твоїм
перечить, барвам даючи земним
дорогу вільну, шлях многоязикий.*

*Дух – як вода, що випари свої
у понадземні посила краї,
щоб знов на рідний лан вони спадали,*

*їй неневистен вод гнилих застій.
Річки, що з духу людського постали,
у течії не вмістяться одній.*

Онук поета, Максим Георгійович Рильський, публікуючи чорновий автограф сонета, пише на своїй сторінці у фейсбуці (28.02.2024): "1963 рік. Возвеличений владою й водночас обігрітий любов'ю й шаную пересічних громадян із Заходу до Сходу країни, сивочолий поет-академік – депутат, ленінський лауреат, очільник слов'янського комітету, перекладає сонет словацького письменника Павола Орсага (псевдонім Гвездослав, 1849–1921), чудово розуміючи, як він може бути сприйнятий в радянському суспільстві. Чи усвідомлював, що наражається на негаразди? Безумовно. Але ризикував, навіть з огляду на лояльність з боку керівника держави М. С. Хрущова. [...] Сонет надруковано посмертно. Спочатку в збірці «Сонети», упорядкованій Богданом Максимовичем Рильським (вид-во «Молодь», Київ, 1969) з блискучою передмовою Дмитра Павличка, а згодом у 8-му томі перекладів 20-томного зібрання праць М. Т. Рильського)" (Рильський, 2024).

Наступні штрихи статті присвячую потребі інтермедіального втілення творів поета. Це теж переклад – мовою синтезу мистецтв, оскільки живемо в добу візуалізації. І тут долучаються проблеми рецептивної естетики. З одного боку, візуалізація ніби позбавляє сприймача змоги розігрувати прочитане в театрі

власних уявлень, а з другого допомагає йому побачити й почути те, що він аж ніяк не міг уявити. Візуалізацію варто, навіть необхідно використовувати у викладацькій практиці задля поживлення класики, наближення її до сердець нових поколінь.

Завдяки фонду Миколи Томенка "Рідна країна" та Національній радіокомпанії України маємо унікальні аудіозаписи віршів наших поетів у виконанні авторів. Серед них – і чотири записи Максима Рильського: "Троянди й виноград", "До Рони", "Пісні мого краю", "Як явір піднімає віти...". На основі цих записів ми зі студентами освітньої програми "Літературна творчість, українська мова і література та англійська мова" візуалізувати два перші з них, а також інші – "Згадай, безумче...", "Яблука доспіли, яблука червоні" та "Ластівки літають, бо літається". Досвід цих візуалізацій, гадаю, буде корисним для філологічної спільноти.

"Троянди й виноград", читає автор. Створено дві версії візуалізації. У першій з них Софія Доліщан (2 курс) подає світлини з автором у центрі, а загадковим тлом до них ледь угадується дівоча постать. Як з'ясувалося в процесі доопрацювань, то сама студентка в бабусиній білій сорочці, дбайливо збереженій. І це наближає поезію до чогось інтимного, родинного (Рильський, 2025, Троянди... Версія 1).

У другій версії ми з Лізою Бодеско (1 курс) зробили 6 дублів: замість машиніста студентка подала комбайнера, який сидить і курить (бо ж у тексті він "укритий порохом, увесь пропахлий димом"), а коли було з'ясовано, що то водій паровоза, то з'явився спершу електровоз, потім паровоз із машиністом, але машиніст уже виглядає з сучасного локомотива. Далі на місці троянд спочатку постали дуже красиві... будяки, а мак так і лишився не той, що їстівний, а той, що насіюється без жодних тобі допитливих юнаків-мічурінців і засмічує поля, але ж красивий; та й замість дбайливої матері середини 50-х років спершу з'явився розкішно сервірований сучасний стіл. А ще принагідно виявили помилку в інтернетній публікації вірша на сторінці "Укрліб" (де література ледь не губиться поміж рекламою лудоманії та казино. І це для школярів!). А музика в "Укрлібі" – "валко" серце тисне. Це замість авторського "палко".

А коли нарешті постав остаточний варіант і з'явився на моїй сторінці у фейсбуці та в ютюб-каналі (Рильський, 2025, Троянди... Версія 2), то сподобався й Лізиним мамі й татові. Отак постає родинне тепло завдяки поезії й поєднанню муз на ґрунті філології.

Чудовий вірш "До Рони" у щирому, натхненному виконанні автора візуалізувала Вікторія Шуляк (Рильський, 2025. До Рони), зокрема й відшукавши світлини мальовничих французьких краєвидів і замків, а також знаменитого мосту, який заздрісно зруйнувала ревнива й красива річка. А для розширення контексту, зокрема й родинного, теплішого, викладач може долучити зворушливі листи, що їх писав із Франції дід онукові (Курико). Тут є й інтерв'ю Максима Георгійовича, де він ділиться дитячими враженнями, описом звичок дідуся тощо.

Візуалізацію "Згадай, безумче..." запропонувала Яна Марчук (2 курс), вірш читає Народний артист України Володимир Горянський. Цей твір дуже сучасний своїми роздумами про смерть і безсмертя. "Як гадаєте, кому адресовано це послання?", – запитали ми в глядачів-слухачів для інтерактивного їх залучення. Та оскільки вони довго не наважувались, довелося в коментарях навести уривки нашого з Яною діалогу. **А. Т.:** *"Думаю, що він адресований і самому собі як прощальне освячення, а не повчання когось"*. **Я. М.:** *"Мені теж так здалося. Відчувається жаль за життям, що минає"*. **А. Т.:** *"Жаль і самопідбаворення. І заперечення кондового матеріалізму з атеїзмом"*. (Рильський, 2025, Згадай...). Тобто, ще одне завдання ставили ми перед собою: виховання реципієнта, нині забамбуленого потоками дезінформації. Саме тому це відео виставлено також на ютюб-каналі (Рильський, 2025. Читає...).

Вірш "Яблука доспіли, яблука червоні", який подобається молоді всіх поколінь, запропонували візуалізувати студентки 2-го курсу. На їх прохання записав його у власному виконанні, а візуалізувала Аліна Іващенко (Рильський, 2025. Яблука...). І теж було 5 дублів: то музику додали, знайшовши відповідний вальс нібито Шопена (так подає інтернет), який виявився Полем де Сенневілем, то шукали не сучасний чи "французький", а скромний, тогочасний поцілунок, і одяг мав бути відповідний.

Замість плугатаря **в полі** спершу кудись їхали якісь два дядьки на возі в переярку. Допомогла відшукана репродукція картини Сергія Васильківського "Оранка". А ще дуже кортіло поставити картину Віктора Зарецького, де тлом – знаменитий "Боривітер" його дружини Алли Горської, а за плугом – Василь Стус (асоціативно згадалися його слова "ходив би коло землі"). Але цю спокусу довелося згасити, адже "Яблука..." датуються 1911–1918 роками: це ще геть молодий поет, ровесник усіх дівчат і юнаків, що зазнали й переживають розлуку. Але цікавий і сам процес пошуків: він змушує розширювати музичні, малярські, кінематографічні обрії. І не тільки в цьому, а в усіх наведених випадках.

Дискусія. Розвиваючи тему зворушливої інтимної лірики поета, вже сам запропонував студентам візуалізувати й вірш, "Ластівки літають, бо літається...". Іще й тому, що пісню, де спотворено автентичний текст, вважаю знущанням із чудового й гуманного авторського твору. Читаючи його, бачимо мудрого Максима Тадейовича: ось він сидить на пагорбі в Голосієві й прощається, десь і підсвідомо, разом з ластівками, – *"для блакитнокрилої плавби"* – це **головне**; а ще він бачить дівчину Ганнусю, яка в першій строфі *"любить, бо пора"*, а в останній – плаче, бо теж пора: так чомусь улаштовано цей світ. А в пародії на пісню (інакше не назвеш), яку записав і виконує гурт "Мертвий півень", оте все, що **головне**, бездумно-батьоро розля-лякано; Ганнусю замінено Маррртусею, вона тільки любить під ля-ля, вона не плаче, і це порушення авторських прав, не кажучи вже про цілком протилежне гуманно-філософському настроєві вірша виконання. Певна річ, зі мною можна не погодитися, сперечатись, отож для дискусії відсилаю до джерела (Ластівки, 2006. Мертвий...).

І наша зі студенткою 3-го курсу Дариною Піотковською версія також є в ютюбі: під мелодію Клода Дебюссі звучить текст тонкого й делікатного лірика (Рильський, 2025. Ластівки...).

Дискусія і висновки

130-літній ювілей класика української літератури став гарною нагодою поговорити про найкраще, ним створене, зрозуміти й компроміси, на які мусив іти не лише заради виживання, а й задля того, щоб і далі творити найкраще, **головне**. У колись

хрестоматійному вірші "Троянди й виноград" поет, котрий належав до ще довоєнного грона неокласиків, прагнув ілюструвати положення античної калокагатії, поєднавши її зі сквородинським ученням, про так звану сродну працю (це спотворення: насправді в Григорія Савича – "сродное дѣйствіє", його, як і "сродность", треба або зовсім не перекладати, або перекладати як *природжену чи вроджену дію, діяльність*), а також намагався поєднати ту сродність і калокагатію з соцреалістичним плакатом. А воно не вельми поєдналося. Не кажучи вже про третій Сократів чинник, найголовніший і нині: крім **красивого і корисного – моральне**. Соціальна прагматика позначилась на артистичності "Троянд і винограду": завершальна афористична сентенція вірша аж ніяк не впливає з художньої логіки трьох його фабул. Далася взнаки потреба проілюструвати визначену наперед соціологічну ідею. А втім, можна знайти цьому й історичні оправдання. Час написання вірша – 1955. Два роки по смерті "кривавого Торквемади", десять років по ядерному знищенню Хіросіми й Нагасакі, нове розпалювання гонки озброєнь і витягування жил із "творчих" робітників, селян та інтелігенції (докладніше див.: Ткаченко, 2018). Та, всупереч усьому, – намагання старшого поета, активізувавши пам'ять неокласика, змалювати антично-сквородинсько-"нашу" ідилію, повернути читачів на нове осягнення краси світу. Значно органічніше, артистичніше це вийшло в інших схарактеризованих у третій частині статті віршах, тепер візуалізованих у надії на незамулені офіціозом і догматизацією душі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Ластівки (2006). *Мертвий Півень*. <https://www.facebook.com/watch/?v=1428882353982223>

Малахівська, С. (2025). *Максим Рильський як теоретик перекладу*. https://drive.google.com/file/d/1VYphxfBwQp-g0yQ-FT9qw-PHrXA_vxMl/view?usp=sharing

Купала, Я. (2025). *А хто там іде?* <https://youtu.be/h65Nirtlg5g>

Курико, В. *Рильський-дід та Рильський-онук*. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/rilskii-did-ta-rilskii-onuk/>

Рильський, М. (1983–1990). *Зібрання творів у 20 т.* Наукова думка.

Рильський, М. (2025). *До Рони. Читає автор. Візуалізація Вікторії Шуляк*. https://youtu.be/7oWQ7Mb49So?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAKn61

Рильський, М. (2025). *Згадай, безумче*. Читає Володимир Горянський. Візуалізація Яни Марчук. <https://www.facebook.com/anatoliy.tkachenko.9/videos/1384935949602719>

Рильський, М. (2025). *Ластівки літають, бо літається...* Читає Анатолій Ткаченко. Візуалізація Дарини Піотовської. https://youtu.be/sYJhK2gOjJA?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAkn61

Рильський, М. (1975). *Мистецтво перекладу*. Радянський письменник.

Рильський, М. (2024). *Рокова помилка О. С. Пушкіна, Або про один сонет в перекладі Максима Рильського*. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1007321109809451&set=a.818479842026913>

Рильський, М. (2025). *Троянди й виноград. Версія 1*. Читає автор. Візуалізація Софії Долищан. https://youtu.be/iGkwg4hV4M8?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAkn61

Рильський, М. (2025). *Троянди і виноград. Версія 2*. Читає автор. Візуалізація Лізи Бодеско. <https://youtu.be/Hvw2ODfaH2E>

Рильський, М. (2025). Читає Володимир Горянський. Візуалізація Яни Марчук. <https://youtu.be/cghvv3OЕМУ8>

Рильський, М. (2025). *Яблука дозріли, яблука червоні...* Читає Анатолій Ткаченко. Візуалізація Аліни Іващенко. <https://youtu.be/QEXSUoMRQjo>

Ткаченко, А. (2025). *Мистецтво слова : Основи літературознавства*. Ліра-К.

Ткаченко, А. (2018). "Красиве і корисне": від шумерів дотепер. *Наукові записки Бердянського держ. пед. ун-ту. Серія: Філол. науки*. Вип. XVII.

Шевченко, Т. (2003). *Зібрання творів : у 6 т. Т. 1*. (М. Г. Жулинський та ін., Ред.) Наукова думка.

REFERENCES

Swallows (2006). *Dead Rooster*. <https://www.facebook.com/watch/?v=1428882353982223> [in Ukrainian].

Malakhivska, S. (2025). *Maksym Rylskyi as a translation theorist* [in Ukrainian]. https://drive.google.com/file/d/1VYphxfBwQp-g0yQ-FT9qw-PHrXA_vxMI/view?usp=sharing

Kupala, Ya. (2025). *And who goes there?* [in Belarusian]. <https://youtu.be/h65Nirtlg5g>

Kuriko, V. *Rylsky-grandfather and Rylsky-grandson* [in Ukrainian]. <https://localhistory.org.ua/texts/statti/rilskii-did-ta-rilskii-onuk/>

Rylskyi, M. (1983–1990). *Collected Works in 20 Volumes*. Scientific Opinion. [in Ukrainian].

Rylskyi, M. (2025). *To Rhona*. Read by the author. Visualization by Victoria Shulyak [in Ukrainian]. https://youtu.be/7oWQ7Mb49So?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAkn61

Rylskyi, M. (2025). *Remember, Madly*. Reads Volodymyr Goryansky. Visualization by Yana Marchuk [in Ukrainian]. <https://www.facebook.com/anatoliy.tkachenko.9/videos/1384935949602719>

Rylskyi, M. (2025). Swallows fly because it flies... Read by Anatoliy Tkachenko. Visualization by Daryna Piotovska [in Ukrainian]. https://youtu.be/sYJhK2gOiJA?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAkn61

Rylskyi, M. (1975). *The Art of Translation*. Soviet Writer [in Ukrainian].

Rylskyi, M. (2024). *The Fatal Mistake of A. S. Pushkin, Or About One Sonnet Translated by Maksym Rylskyi* [in Ukrainian]. <https://www.facebook.com/photo/?fbid=1007321109809451&set=a.818479842026913>

Rylskyi, M. (2025) *Roses and Grapes. Version 1*. Read by the author. Visualization by Sofia Dolishchan [in Ukrainian]. https://youtu.be/iGkwg4hV4M8?list=PLmDMChHX3J7vvSGcLtA_b0miDFPVAkn61

Rylskyi, M. (2025) *Roses and Grapes. Version 2*. Read by the author. Visualization by Lisa Bodesco. <https://youtu.be/Hvw2ODfaH2E> [in Ukrainian].

Rylskyi, M. (2025). Read by Volodymyr Horyansky. Visualization by Yana Marchuk [in Ukrainian]. <https://youtu.be/cghvv3OEMY8>

Rylskyi, M. (2025). *The apples are ripe, the apples are red...* Read by Anatoliy Tkachenko. Visualization by Alina Ivashchenko [in Ukrainian]. <https://youtu.be/QEXSUoMRQjo>

Tkachenko, A. (2025). *The Art of the Word: Fundamentals of Literary Studies*. Lira-K [in Ukrainian].

Tkachenko, A. (2018). "Beautiful and useful": from the Sumerians to the present. *Scientific notes of the Berdyansk State Pedagogical University. Series: Philology of Sciences. Issue XVII* [in Ukrainian].

Shevchenko, T. (2003). *Collected Works : in 6 vols. Vol. 1*. (M.H. Zhulynskyi et al., Eds.). Scientific Thought [in Ukrainian].

Отримано редакцією збірника / Received: 17.05.25

Прорецензовано / Revised: 11.06.25

Схвалено до друку / Accepted: 02.09.25

Anatolij TKACHENKO, DSc (Philol.), Prof.

ORCID ID: 0009-0005-1268-1696

e-mail: anatolijtkachenko58@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

Sofia MALAKHIVSKA, 4th year student

e-mail: lada.face92@gmail.com

Taras Shevchenko National University of Kyiv, Kyiv, Ukraine

THEORIST AND PRACTITIONER OF TRANSLATION. POETRY VISUALIZATION. KETCHES

Background. *The scope of Maksym Rylskyi's creative work is impressive. Much has been written about him, and new emphases in the assessment of the artist and scholar have been added even in reference resources. The aim of this article is to contribute new insights into the study of Rylskyi's activity as both a theorist and*

practitioner of translation, as well as to explore the visualization of some of his poetic texts.

Methods. *General scientific methods (analysis–synthesis–forecast), philological, historical-literary, comparative, and intermedial approaches were used. Elements of academic polemics and essayistic style were also applied.*

Results. *The article consists of three parts. The first part, presented in the format of an "article within an article", contains a textual section of a creative presentation by a 4th-year student at the Institute of Philology (specialty "Creative Writing, Ukrainian Language and Literature, and English") Sofia Malakhivska titled "Maksym Rylskyi as a Theorist of Translation."*

The second part of the article adds new details to the topic "Rylskyi as a Practitioner of Translation": the adequacy of rendering Janka Kupala's poem "And Who Goes There?" and the polemical spirit of a sonnet by Slovak poet Hviezdoslav – an ideologically clear response to Pushkin's aggressive pamphlet justifying the suppression of the 1830 Polish national liberation uprising by the tsarist army and inciting further storms in the "Slavic sea".

The third part of the article is devoted to the need for intermedial embodiment of the poet's works through the language of art synthesis. Here, issues of receptive aesthetics are also considered. Examples are provided of the visualization of Rylskyi's poems "Roses and Grapes," "To the Rhone," "Remember, madman," "Apples are ripe, apples are red..." "Swallows fly, for it is flying time..." and the creative challenges that accompanied their realization. Visualization must be used in teaching practice to revive the classics and bring them closer to the hearts of new generations.

The third part of the article is devoted to the need for intermedial embodiment of the poet's works. This is also a translation – in the language of the synthesis of arts, since we live in the age of visualization. And here the problems of receptive aesthetics are involved. Examples of visualization of Maksym Rylskyi's poems "Roses and Grapes", "To the Rhone", "The apples are ripe, the apples are red...", "Swallows fly, because they fly...", "Remember, you fool" and various collisions that accompanied their creation are given.

Conclusions. *The 130th anniversary of M. Rylskyi's birth was a good occasion to reflect on his best works, to understand the compromises he had to make—not only for survival but also to continue creating aesthetically superior works. For example, in the poem "Roses and Grapes," the poet sought to illustrate the concept of ancient kalokagathia, combining it with Skovoroda's teaching on innate vocation, and at the same time aligning it with the socialist realist poster aesthetic. The attempt was not entirely successful. The third Socratic component, still the most important today, moral virtue, in addition to beauty and usefulness, was not represented. Yet it emerges implicitly in his other poems.*

This can also be historically justified: 1955. Two years after Stalin's death, ten years after the atomic destruction of Hiroshima and Nagasaki, a new arms race, and the draining of strength from "creative" workers, peasants, and intellectuals. And the attempt of an older poet, by activating the memory of the Neoclassicist, to depict an

antique – Skovoroda – "our" idyll and to inspire readers with a renewed appreciation for the beauty of the world. This was accomplished more organically and artistically in the other poems discussed in the third part of the article, which have now visualized in the hope of a soul unclouded by officialdom and dogmatization.

Keywords: *Ukrainian literature, theory and practice of translation, Maksym Rylskyi, adequacy of translation, reception, visualization, artistry.*

Автори заявляють про відсутність конфлікту інтересів. Спонсори не брали участі в розробленні дослідження; у зборі, аналізі чи інтерпретації даних; у написанні рукопису; в рішенні про публікацію результатів.

The authors declare no conflicts of interest. The funders had no role in the design of the study; in the collection, analyses or interpretation of data; in the writing of the manuscript; in the decision to publish the results.